

Η Ξεχασμένη πόλη της Αρχαίας Ελλάδας

Η πόλη του εκοτατικού Διονύσου και του σκληροτράχηλου Αρη, των ανίκητων στρατηγών Πελοπίδα και Επαμεινώνδα με τον πιο ισχυρό στρατό της Ελλάδας, αλλά και ο τόπος που γέννησε την αρχαία ποίηση και τους αμέτρητους μύθους δεν ήταν τυχαία η τρίτη σημαντικότερη αρχαία δύναμη, μετά την Αθήνα και τη Σπάρτη, αλλά και σημαίνον κέντρο για την Ελλάδα και όλο τον κόσμο. Στην πρόσφατη, μάλιστα, εξαιρετική έκθεση «Χαιρώνεια, 2 Αυγούστου 338 π.Χ., μια μέρα που άλλαξε τον κόσμο» στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, που πήρε παράταση λόγω υψηλής επισκεψιμότητας, η Αρχαία Θήβα αναδείχθηκε μέσα από τα πλούσια ευρήματα, ενώ σε αυτήν αναφέρεται και το άκρως ενδιαφέρον βιβλίο του φιλέλληνα πανεπιστημιακού Πολ Κάρτλετζ (εκδόσεις Ψυχογιός, μτφ. Γιώργος Μπλάνας, επιμέλεια, Δημήτρης Λυμπερόπουλος), εξετάζοντας εκ νέου -και πολλές φορές διορθώνοντας- τα κενά στα κείμενα του Ηροδότου, του Ξενοφώντα και του Θουκυδίδη, λαμβάνοντας υπόψη τις επιγραφές και τον Πλούταρχο, μελετώντας αρχαιολογικούς θησαυρούς, πολλοί από τους οποίους δεσπόζουν στο νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Θήβας, αντιπαραβάλλοντας πηγές, καταφεύγοντας ακόμα και στα έπη και τους μύθους και καταλήγοντας ότι το μυθικό αρχαιοελληνικό σύμπαν συνδέεται άμεσα με το ιστορικό παρελθόν. Άλλωστε, ακόμα και οι προσωπικότητες που φέρνουν στο φως τα κείμενα του Πλάτωνα ή του Πίνδαρου ήξεραν πολύ καλά ότι η Θήβα δεν γέννησε τυχαία τα αρχαιοελληνικά έπη με ιστορίες τραγικές, δείχνοντας ότι δεν επρόκειτο μόνο για μια πόλη-σύμβολο, αλλά και για το κέντρο αξεχαστων ιστοριών και παγκόσμιων εξελίξεων.

Τα «γουρούνια» αντεπιτίθενται

Στην προσπάθειά τους να υποτιμήσουν τη σπουδαιότητα ενός μέρους που στεκόταν σχεδόν πάντα απέναντι πολιτικά και ιδεολογικά, λόγω διαφορετικών ιστορικών συγκυριών, αλλά και της πιο αυθόρμητης ιδιοσυγκρασίας των κατοίκων της -οι οποίοι δεν είχαν δεχτεί τυχαία την ευλογία του Κάδμου, της Σεμέλης και του Διονύσου ως κατεξοχόν μυθολογικοί ιδρυτές της- οι Αθηναίοι χρησιμοποιούσαν υποτιμητικά την έκφραση «βωιωτικό γουρούνι». Με τον τρόπο αυτό περιέγραφαν την τραχύτητα των κατοίκων που μπορεί να μη διέθεταν τους εκλεπτυσμένους τρόπους των δημοκρατικών Αθηναίων, αλλά που γνώριζαν καλά τα μυστικά του πολέμου και τις τραγωδίες της φύσης. Παρότι σχεδόν εμμονικοί με την αριστεία και την ολιγαρχία, οι Θηβαίοι διέφεραν από τους απόλυτους, ως προς τους τρόπους τους, Σπαρτιάτες, καθώς έδειχναν μια ιδιαίτερη αγάπη για τη μεγαλοπρέπεια (βλέπε τα μυκηναϊκά παλάτια και την επιβλητική τους Καδμεία Ακρόπολη), την ποίηση και την ομορφιά. Αρκεί να παρατηρήσει κανείς τα πανέμορφα ευρήματα, που περιλαμβάνονται

Η Θήβα του Επαμεινώνδα με τα μάτια ενός Βρετανού ιστορικού

Η πρόσφατη έκδοση του αριστουργηματικού βιβλίου του σπουδαίου πανεπιστημιακού Πολ Κάρτλετζ σε συνδυασμό με την έκθεση «Χαιρώνεια» στο Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης και τα σπάνια ευρήματα από το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Θήβας αναδεικνύουν την τεράστια σημασία της πόλης για την Αρχαία Ελλάδα, αλλά και ολόκληρο τον κόσμο. **Της Τίνας Μανδηλαρά** tmandilara@prototema.gr

στις προθήκες του νέου Αρχαιολογικού Μουσείου της Θήβας, ή να μελετήσει προσεκτικά τις αναφορές που κάνει ο Κάρτλετζ στους Κούρους των αρχαίων χρόνων, για να αντιληφθεί ότι η Θήβα ήταν, όντως, όπως επιμένει ο ίδιος, η πιο παρεξηγημένη αρχαία πόλη στην Ελλάδα. Ο περίφημος «Θηβαϊκός κύκλος» δεν ενέπνευσε μόνο τον Θηβαίο Πίνδαρο, αλλά και τις τραγωδίες του Σοφοκλή με πρωταγωνιστή τον Οιδίποδα που έλυσε το αίνιγμα της Σφίγγας, άμεσα συνδεδεμένη και αυτή με την περιοχή, και έκανε τον Αισχύλο να γράψει το περίφημο «Επίτ' επί Θήβας», επικαλούμενος ακριβώς τη μυθική πόλη με τις χτισμένες, μεταξύ άλλων, από τον Αμφίωνα και τον Ζήθο, επιβλητικές της πύλες.

Όσο και αν κάποιοι προσπαθούν να υποτιμήσουν την αξιοπιστία των μύθων, ο Κάρτλετζ προτιμά να τους λαμβάνει σοβαρά υπόψη γνωρίζοντας ότι ακόμα και αν δεν αντιστοιχούν σε ιστορικά γεγονότα, ωστόσο εκφράζουν το συμβολικό κλέος κάθε τόπου και τον αντίστοιχα μεγάλο γενεαλογικό ορίζοντα στον οποίο αναφέρονται. Στο βιβλίο του «Θήβα, η Ξεχασμένη πόλη της αρχαίας Ελλάδας», ο συγγραφέας επιμένει σχεδόν εμφατικά ότι οι στίχοι των αρχαίων τραγικών δεν ξεκίνησαν τυχαία να γράφονται με αφορμή όλα όσα συνέβησαν στη σημαίνουσα αυτή πόλη, που δέχτηκε τις επιθέσεις

τόσο των παραδοσιακών συμμάχων της Σπαρτιατών όσο και των μόνιμων αντιπάλων Αθηναίων, ενώ θεωρήθηκε, άδικα κατά τον ίδιο, η πιο «μυδική», δηλαδή συνώνυμη με την προδοσία πόλη, γιατί αρνήθηκε να πολεμήσει στο πλευρό των Συμμάχων εναντίον των Περσών στη Μάχη του Μαραθώνα. Ο Κάρτλετζ, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Κέμπριτζ και ένας από τους πιο βαθείς γνώστες της Αρχαίας Ιστορίας, που έχει τιμηθεί με τον Χρυσό Σταυρό του Τάγματος της Αριστείας της Τιμής από την Προεδρία της Ελληνικής Δημοκρατίας, δεν γράφει τυχαία ότι εδώ επινόηθηκε η καλύτερη εισήχθη η γραφή τις ελληνικής γλώσσας: βασισμένος σε ένα εύρημα, με τη Γραμμική Β, από το περίφημο μυκηναϊκό πα-

λάτι της περιοχής, όπου αναγράφεται, για πρώτη φορά, η λέξη «Θηβαίοι», υποστηρίζει ότι, παρότι τα «καδμεία γράμματα» αναφέρονται στη συνώνυμη φοινικική πόλη του 8ου αιώνα π.Χ., η τόσο παλιά αυτή αναφορά αναδεικνύει και πάλι τη σπουδαιότητα της ελληνικής Θήβας.

Τι δείχνουν τα πρόσφατα ευρήματα
 Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι υπήρξε μια πολιτιστική, πολιτικά και κοινωνικά συνέχεια στο πέρασ των αιώνων, καθώς ο συγγρα-

φέας εδηγεί όλες τις αλλαγές στα διαφορετικά πολιτεύματα και τον τρόπο σκέψης των Θηβαίων παραπέμποντας στη μακρά ιστορία ενός μέρους που γνώρισε δόξες και καταστροφές με όλους, ωστόσο, σχεδόν τους θεούς να το προστατεύουν: από τον Διόνυσο, ο θεός που ήταν άμεσα συνδεδεμένος με την περιοχή, μέχρι τον Ηρακλή, τον Αρη, την Αφροδίτη ακόμα και τον Απόλλωνα. Ο Κάρτλετζ, μάλιστα, παραπέμπει σε ένα μικρό αγαλματίδιο ενός Εκβόλου Ισμήνιου Απόλλωνα (προστάτη της περιοχής) από το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βοστώνης, το οποίο, όπως συμπεραίνει από το γραμμένο βουσοτροφηδόν βωιωτικό αλφάβητο, προέρχεται από την περιοχή της Θήβας του 7ου αιώνα π.Χ. Το εύρημα αυτό δείχνει, όπως και οι επιβλητικοί Κούροι που έχουν βρεθεί στην περιοχή, ότι σε αυτήν υπήρχαν άνθρωποι ιδιαίτερου πλούτου ώστε να μπορούν να αφιερώνουν τέτοια ακριβά αριστουργήματα και ότι ήταν ύψιστης ιερής και συμβολικής σημασίας. Κάτι αντίστοιχο αποκαλύπτει και ένα πρόσφατο σχετικά εύρημα από το 2005, ένας πολύ ωραίος σφόνδυλος -που σήμερα μπορεί κανείς να δει στο νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Θήβας- κομμένος με τέτοιο τρόπο ώστε να φέρει και να μαρτυρά μια αστραφτερή ασπίδα, αφιερωμένη σε κάποιον Κροίσο, ο οποίος επισκέφτηκε τη Θήβα για να τιμήσει κάποιον Αμφιάρσο ή το ομώνυμο ιερό. Αντίστοιχα πάλι και οι σκύφοι που παραπέμπουν στα Καβείρια μυστήρια -τα οποία ξέρουμε ότι απαντώνται και στη Λήμνο- αποδεικνύουν την άμεση σχέση του τόπου με τα ομώνυμα μυστήρια, αλλά και το έντονο λατρευτικό στοιχείο που εντέλει παρατηρείται σε περιοχές με ανα-

Ο Πολ Κάρτλετζ

Ο Πελοπίδας οδηγεί τους Θηβαίους στη μάχη στα Λεύκτρα

Ο Επαμεινώνδας

Το Αρχαιολογικό Μουσείο της Θήβας

Αναπαράσταση της μάχης της Χαιρώνειας (φωτ. Πάρις Ταβιτιάν)

γνωρισμένη φήμη, η οποία στην περίπτωση της Θήβας έφτανε μέχρι τη μακρινή Περσία: «Καμία ελληνική πόλη εκτός από τη Θήβα δεν μπορούσε να καυχάται για έναν Διόνυσσο και έναν Ηρακλή ως περίπου αυτόχθονες θεότητες, και ελάχιστα άλλες είχαν τη δυνατότητα να διαθέτουν μαντικό ιερό με την απήχηση και το κύρος του Αμφιάρειου», υποστηρίζει σχετικά ο Κάρτλετζ.

Νέες τεχνολογίες και φάλαγγα

Από την έκθεση για τη Χαιρώνεια και τα ξεχωριστά εκθέματα με τις επιβλητικές ασπίδες είχαμε συμπεράνει ότι οι Θηβαίοι δεν θεωρήθηκαν τυχαία οι πιο εξελιγμένοι πολεμιστές της εποχής τους, στους οποίους πρέπει να αποδώσουμε την εφεύρεση διάφορων καινοτομιών και κυρίως της περιφημής ασπίδας, της βοιωτικής, με το ξεχωριστό σχήμα και με το χαρακτηριστικό σχέδιο του ομοσπονδιακού -η Θήβα πολιτικά ήταν συνδεδεμένη με τα κοινά- ασπινομορίου νομισματός. Ο Κάρτλετζ τονίζει ότι εδώ οφείλεται και η αντίστοιχη εφεύρεση του σχηματισμού της φάλαγγας από τους Θηβαίους, κάτι που μαρτυρούν και τα υπέροχα δημιουργήματα του Ζωγράφου της Βοστώνης (αναφέρεται στην ελληνική λέξη «συν-ασπισμός» για να περιγράψει αυτό το είδος πολέμου ασπίδα με ασπίδα, παραπέμποντας μάλιστα με χιούμορ στην ονομασία του δικού μας ελληνικού κόμματος). Φυσικά δεν ήταν μόνο σε αυτό καινοτόμοι οι Θηβαίοι, καθώς, όσο και αν υποστήριζαν τα ολιγαρχικά καθεστώτα που διαδέχονταν το ένα το άλλο, υπήρξαν οι θεμελιωτές των νόμων, καθώς ο Φιλόλαος κοινοποίησε ή έγραψε τους νόμους για τους Θηβαίους τον 7ο αιώνα π.Χ. Βέβαια κανείς δεν ξεχνάει ότι

η Θήβα ήταν πάντοτε εχθρική με τη Δημοκρατική Αθήνα, αλλά και με την κατεχόμενη σύμμαχό της, τις Πλαταιές, με τις οποίες έφτασε να συγκρουστεί σε τρεις ιστορικές μάχες το 431, το 429 και το 427 π.Χ.

Η κλασική περίοδος δεν μπορούσε να ανοίξει με χειρότερο τρόπο για τους Θηβαίους, αφού τους βρήκε να συνεργάζονται με τους Πέρσες απέναντι στους ενωμένους Αθηναίους και Σπαρτιάτες, στην τραγική μάχη στον Μαραθώνα. Αφού κατηγορήθηκαν για μηδισμό, δηλαδή για προδοσία, στη συνέχεια οι Θηβαίοι χρησιμοποιήθηκαν και από τις δύο πλευρές ως μισθοί σύμμαχοι αλλά και ενίοτε εχθροί στους απανωτούς πολέμους που μάζιζαν όλη την περιοχή της Ελλάδας.

Η θηβαϊκή ηγεμονία

Η δεκαετία που αποθώωσε στρατιωτικά και πολιτικά τη Θήβα ήταν αυτή του 371-362 π.Χ., η λεγόμενη δεκαετία της «**Θηβαϊκής Ηγεμονίας**» ή της «**Υπεροχής**» που σφραγίζεται από τις κυρίαρχες μορφές του **Επαμεινώνδα** και του **Πελοπίδα**. Πρόκειται για τους κεντρικούς ηγέτες που τερμάτισαν το αίτητο της Σπάρτης εγκαινιάζοντας το αντίστοιχο της Θήβας. Ήταν τέτοιο το μέγεθος της φήμης τους στους αιώνες που, όπως μας πληροφορεί ο Κάρτλετζ, ο φυλακισμένος στον πύργο του Λονδίνου σερ Γουόλτερ Ράλεϊ, στον τρίτο τόμο της Παγκόσμιας Ιστορίας του, χαρακτήρισε τον Επαμεινώνδα ως τον «**αξιολογότερο**» από τους αρχαίους Έλληνες, μια άποψη που συμμερίζεται και ο συγγραφέας της «Θήβας». Ήταν τότε που, εκτός από τη στρατιωτική υπεροχή, η Θήβα αποκαθίσταται πολιτικά εγκαινιάζοντας για πρώτη φορά μια δημοκρατική περίοδο σε

μια πλήρως αναγεννημένη Βοιωτία: «*Και ο βοιωτικός στρατός άκμασε όσο ποτέ άλλοτε, χάρη στον ομοσπονδιακό χαρακτήρα, το απελευθερωτικό πνεύμα και τη δημιουργική δομή του*», επισημαίνει χαρακτηριστικά ο Κάρτλετζ. Αυτοί οι εμβληματικοί Θηβαίοι ήταν, εκτός των άλλων, και ταπεινοί. Λέγεται πως ο Επαμεινώνδας είχε μόνο έναν τραχύ μανδύα και έπρεπε να τον πλένει όταν βρόμζε για να τον φορέσει (ίσως ο μόνος εκτός από τον Σωκράτη που καλλιέργησε τον μύθο του ρακένδυτου φιλόσοφου βασιλιά που φαντασιώθηκε ο Πλάτων).

Η σημασία της μάχης στη Χαιρώνεια

«*Ο "Ιερός Λόχος" είχε αποδώσει εξαιρετικά καλά στα Λεύκτρα και είναι δολοφονικό να υποθέσουμε ότι τουλάχιστον μερικά από τα μέλη του έκαναν έπειτα προσκύνημα στις Θεσπιές*», υπογραμμίζει ο Κάρτλετζ. «*Γιατί οι Θεσπιές, σταθερά πλέον στο θηβαϊκό μαντρί, στέγαναν μια Ξακουστή λαίρεια του Έρωτα, θεού της σεξουαλικής έλξης και του σωματικού έρωτα. Όσο για τον Επαμεινώνδα, ο οποίος λέγεται ότι αναφέρθηκε στη Βοιωτία ως την αρχήστρα του θεού του πολέμου Άρη, σίγουρα θα χόρευε από χαρά με την έκβαση αυτής της μάχης. Ωστόσο, ήταν τέτοια η αντιπαλότητα, αν όχι ο φθόνος, ανάμεσα στη θηβαϊκή πολιτική ελίτ, ώστε δεν είναι ξεκάθαρο αν τη χαρά του τη συμμερίστηκαν όλοι το ίδιο*», γράφει ο Κάρτλετζ παραπέμποντας σε ένα χαρακτηριστικό επίγραμμα από το νέο Αρχαιολογικό Μουσείο της Θήβας. Παρ' όλα αυτά, στη σημαίνουσα θρυλική παρουσία, σχεδόν μυθική, του ανίκητου «*Ιερού Λόχου*» δεν μπορούσαν να αντισταθούν ούτε οι Μακεδόνες. Ήταν τέτοια

η φήμη που ακόμα και ο έφηβος τότε Φίλιππος, ο θρυλικός μετέπειτα βασιλιάς των Μακεδόνων, εστάλη στο σπίτι του Παμμένη στη Θήβα για να μάθει τα μυστικά της στρατιωτικής τέχνης - και ίσως ήταν τόσο καλός μαθητής που υιοθέτησε την τακτική των Θηβαίων στο πεδίο της μάχης για να τους νικήσει στη θρυλική μάχη της Χαιρώνειας. Όπως πολύ καιρία επισημαίνει ο Κάρτλετζ, η καταστροφή της Θήβας δεν ήταν μόνο από τις πιο δραματικές που υπέστη ποτέ μια μεγάλη ελληνική πόλη εκτός από την Αθήνα. «*Αντιστοιχούσε στην προαναγγελία θανάτου της παραδοσιακής ελληνικής πόλεως ως κέντρου εξουσίας στην ελληνική ιστορία*», επισημαίνει με τραγική εύστοχο τρόπο. Αντίστοιχα, πάλι, όπως πολύ σοφά έλεγε ο τίτλος της έκθεσης του Κυκλαδικού Μουσείου, «*η Μάχη της Χαιρώνειας το 338 άλλαξε τον κόσμο*», η ήττα της Θήβας όντως άλλαξε τις γεωπολιτικές ισορροπίες σημαίνοντας το άνοιγμα της Μακεδονίας προς την Ανατολή υπό την ηγεσία του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Δεν είναι τυχαίο ότι σε αντίθεση με τον πατέρα του, ο οποίος σεβάστηκε την ιερότητα του τόπου, ο Αλέξανδρος ισοπέδωσε τη Θήβα, χωρίς να δείξει κανένα έλεος, αφού είχε προηγηθεί η ολοκληρωτική λεηλασία της. Ωστόσο, είκοσι χρόνια μετά την καταστροφή της από τον Μακεδόνα στρατηλάτη, η πόλη Ξανακτιζεται, με τους Θηβαίους να υψώνουν πανηγυρικά πάνω από τις οδυνηρές μνήμες τα παλιά αγάλματα του Ερμή και του Επαμεινώνδα. Είναι, άλλωστε, ένας τόπος που δεν θα ξεχαστεί ποτέ, όσο κι αν ο τίτλος του βιβλίου του Κάρτλετζ, «*Θήβα, η Ξεχασμένη πόλη της αρχαίας Ελλάδας*», υποστηρίζει το αντίθετο.